

Марія ШИМЧИШИН

докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри теорії та історії світової літератури,
Київський національний лінгвістичний університет
(Київ, Україна), mshymchyshyn@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4980-3296>

Світлана ЧЕРНИШОВА

кандидатка філологічних наук, доцентка,
докторантка кафедри теорії та історії світової літератури,
Київський національний лінгвістичний університет
(Київ, Україна), sveta.chernyshova@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0284-2001>

Феноменологія міграції в контексті сучасного міграційного повороту

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.06.186>

УДК: 930.85

Анотація. Мета статті полягає у виявленні тісно пов'язаних із ситуацією транскulturалізму сучасних змін у феноменології міграції та мігрантів. Заявлена мета зумовлює вирішення таких завдань: проаналізувати історичну логіку формування міграційного дискурсу, акцентувати взаємозв'язок між імперськими, а згодом національними наративами й міграційними, увиразнити динаміку творення та емоційну забарвленість образу мігранта, наголосити зміни у сприйнятті міграції й переміщення в контексті транснаціоналізму та глобалізації. При реалізації завдань використано методи дискурс-аналізу, компаративно-типологічний, презентизму, історико-порівняльний. Для увиразнення компаративного аналізу модерного й сучасного підходів до міграції застосовано типологію переміщення людських мас, запропоновану З.Бауманом. **Новизна дослідження.** Вперше вербалізовано думку про міграційний поворот та обґрунтовано реалії його виникнення. Зміни в рецепції міграції можуть стати засновковими для перегляду історичних процесів руху людських мас, а також для подолання дихотомії між «ми» й «вони». **Висновки.** Сьогодні маємо підстави говорити про міграційний поворот, ознакою якого є визнання іммігрантів як частини спільноти країни поселення та поцінування їхнього внеску. Тобто вилучення їх із периферійного статусу нації-держави й, відповідно, локалізацію у центр матеріальних і духовних практик транскulturальних спільнот сучасності.

Ключові слова: міграційний поворот, феноменологія міграції, періодизація міграції, ідентичність мігрантів, біополітика.

Тема міграції посідає одне з чільних місць у сучасних гуманітарних студіях. Сьогодні іммігранти й біженці визначають соціально-культурну палітру багатьох націй-держав, а їх присутність суттєво впливає на всі царини життя країни поселення. При цьому слід зазначити, що внесок іммігрантів у скарбницю світового поступу в різні історичні періоди оцінювався неоднозначно та неоднаково. Амплітуда коливань тут досить розлога: від традиційного пошанування, вербалізованого, наприклад, у формульному визначенні США як «країни іммігрантів», до негативного чи

упередженого ставлення. Образ мігранта як людини, котра загрожує усталеному трибу життя і впорядкованості системи, в яку вона приходить, формувався поступово. Так, автори «Короткої історії людства» стверджують, що вже за бронзового віку мігрант уважався тим, хто спричинює хвороби, смерть, руйнування, лихо¹. Водночас 70% сучасних європейців є нащадками тих «антигероїв», що прибули до Європи 8000–5000 років тому і підкорили її: «Без міграції доісторична Європа була б незаселеною, хоча й багатою на флору та фауну»². Тож міграція здавна мала амбівалентну рецепцію, характер якої залежав від політичних й економічних факторів. В історичному аналізі людських переміщень і їх впливу на розвиток людства автори згаданого видання підсумовують, що незважаючи на позитивні моменти міграційних процесів, які завжди були суттєвими для ритмів життя людської спільноти, їх переважно сприймають негативно:

«У більшості складових західного світу імміграція має негативну конотацію. І у цьому нічого нового, і це не лише традиція Заходу. По всьому світу упередження щодо іммігрантів завжди пояснювалися страхом перед жорстокістю та хворобами, а також відчуттям загрози для культури, що може бути спотворена чи навіть понівечена чужинцями. Заперечити цей аргумент не так просто. Археологічні факти про історію міграції дають достатньо підстав як для тих, хто вважає її позитивним фактором змін, так і для тих, хто вбачає в ній шкоду для людства»³.

Зі свого боку М.Ліві-Баччі акцентує недооцінку переміщення людських мас: «У ХХІ ст. великі міграційні процеси все ще зрідка вважаються основною рушійною силою суспільних змін, натомість їх розглядають як анархічний рух, що псує гармонію світової мозаїки»⁴. Очевидно, що міграція була важливим чинником культурного, економічного та політичного життя людства на всіх етапах його розвитку. Проте в кожен історичний період причини її виникнення обумовлювалися реаліями конкретної доби, як і вплив на духовні й матеріальні практики країни поселення та його інтерпретація.

Якщо зміна місць проживання в доісторичний період обґрунтовувалася головним чином природними катаклізмами чи пошуками сприятливих умов, то, наприклад, у новий час осмислення міграції обтяжене ідеологемами західного колоніалізму й інакшування чужинця. За Модерну було остаточно сформовано уявлення про простір, місце, територію, кордон, колективну та індивідуальну належність, що стали засновковими для західної епістемології й рецепції міграції. При аналізі історичних періодів цього явища З.Бауман у праці «Міграція й ідентичності у глобалізованому світі»⁵ виділяє три стадії. Перша – це переміщення з «модернізованого/розвинутого» центру до так званих «незаселених» земель, іншими словами тих, звідки витісняється корінне населення. Ця стадія збігається з поширенням нарративу про відкриті безлюдні простори, що їх намагалися опанувати колонізатори. М.Гардт та А.Неррі у праці «Імперія» зазначають про нібито відкриті американські території періоду колонізації: «Північноамериканський простір можна уявити як порожній лише якщо

¹ Див.: Krause J., Trappe Th. A Short History of Humanity: How Migration Made Us Who We Are. – Ebury Publishing, 2021. – P.177.

² Ibid. – P.176–177.

³ Ibid. – P.176.

⁴ Livi-Bassi M. Short History of Migration. – Cambridge, 2012. – P.2.

⁵ Bauman Z. Migration and Identities in the Globalized World // REMHU – Revista Interdisciplinar da Mobilidade Humana. – 2010. – Vol.18. – №34. – P.11–25.

свідомо проігнорувати існування корінних американців, або ж якщо сприймати їх як інших людських істот, як підвид живих створінь, чи навіть як частину природного середовища»⁶.

Міграційні процеси нового часу супроводжувалися локальними війнами й геноцидом корінного населення, замаскованим під ідеологією «великої цивілізаційної місії білої людини». Колонізовані народи втрачали свою унікальність і залучалися до стереотипного гомогенного образу, створеного на основі есенціалізації його окремих рис. Цей процес детально описав Е.Сайд⁷, а перед цим Ф.Фанон⁸. Заохочення до заселення нових територій відбувалось як через створення позитивних образів іммігрантів, готових до нелегких випробувань у пошуках нових земель, так і через ідеалізацію нового краю як неймовірно багатого природними ресурсами. Загалом домінантного значення на той час набуває негативна діалектика визнання, коли для формування європейської вищості створювався образ примітивного «іншого». Автори колективної монографії «Епоха міграції» зазначають: «Багатство, накопичене Західною Європою через колоніальну експлуатацію, забезпечило капітал, завдяки якому здійснилися промислові революції XVIII–XIX ст. Так, у Великобританії прибутки з колоній було інвестовано в нові форми мануфактурного виробництва, а також у стимулювання комерційного фермерства та звільнення орних земель для випасання худоби»⁹. Велике економічне значення мала також торгівля людьми, загалом система рабовласництва відіграла значну роль при становленні імперій XVIII–XIX ст. Загалом міграційні рухи нового часу дали підґрунтя для рушійних цивілізаційних змін.

Другий період визначений З.Бауманом як «імперія повертається» і він збігається з розпадом великих імперських центрів та процесами деколонізації, що спричинили переїзд колишніх колонізованих суб'єктів до метрополій. Останні стали місцем їх зречення від власних культурних практик та ідентичностей загалом у процесі асиміляції й інтеграції у структуру нових реалій. Примітно, що дві ключові конституенти міграційного процесу, а саме образ мігранта й образ країни поселення набувають нового звучання в порівнянні з першим періодом, описаним З.Бауманом. Мігрант уже не відважний і беручий відкривач нових територій, а знедолений «інший», котрий претендує на добробут і комфорт колишньої імперії. При цьому образ самої країни призначення й далі, як і у випадку з Новим світом, оповитий ореолом свободи та можливостей, навіть якщо згодом виявляється, що це лише багатівкове уявлення про рай на чужині.

І нарешті третій сучасний період З.Бауман називає «ерою діаспор», коли втрачаються зв'язки між ідентичністю і громадянством, індивідуумом та місцем, спільнотою й належністю. Ці нові реалії спонукають до зміни укладених за першого періоду міграції таких неодмінних атрибутів імперій, а згодом націй-держав, як територіальна визначеність і закоріненість¹⁰. Сьогодні є всі підстави стверджувати про те, що сучасний світ переживає черговий поворот у своїй історії, а саме міграційний, коли когнітивні карти, сформовані за часів імперіалізму, а згодом централізованих націй-держав зазнають змін у контексті сучасної ситуації мультикультуралізму і глобалізації. Стирання кордонів, проникнення глобального капіталу в усі сфери життя, соціальні мережі спонукають до переформатування традиційного західного розуміння держави.

⁶ *Hardt M., Negri A. Empire.* – Harvard University Press, 2000. – P.169.

⁷ *Said E.W. Орієнталізм / Пер. з англ. В.Шовкуна.* – К., 2001.

⁸ *Fanon F. Black Skin, White Masks / Transl. by Ch. Lam Markmann.* – New York, 1967.

⁹ *Castles S., de Haas H., Miller M.J. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World.* – Palgrave, Macmillan, 2009. – P.89.

¹⁰ Див.: *Bauman Z. Migration and Identities in the Globalized World.* – P.17.

Екстратериторіальність (позатериторіальність) і відкриті ідентичності визначають сучасну епоху, означену З.Бауманом як «плинний модерн» («liquid modernity»), що прийшла на зміну «статичному модерну»¹¹. У цьому контексті образ мігранта поступово набуває нових сенсів, що спричинено як змінами в колективній свідомості місцевого населення, яке впродовж другої половини ХХ ст. формувалося під впливом політики толерантності, так і самими мігрантами, котрі відкрито стверджують про свій внесок у розвиток країни поселення. Наприклад, лондонський дизайнер індійського походження А.Гупта розмірковує про світовідчуття мігрантів: «Чому ми маємо соромитися себе? Ми кваліфіковані й освічені, ми важко працюємо, платимо податки, ми робимо свій внесок у культуру. Нас мають цінувати, а не ляяти»¹². Глобалізаційні процеси, які кардинально послабили позиції централізованих націй-держав на користь багатонаціональних корпорацій, зумовили і зміни у феноменології міграції.

Сьогодні мігранти є тим «нерозв'язним», у розумінні Ж.Дерріди, яке підриває основи усталених кордонів і принципи націй-держав. «Якщо біженці репрезентують дратівливий елемент в організації держави-нації, то це відбувається найперше через руйнування ідентичнісного зв'язку між людиною та громадянином, між народженням і національністю, це руйнування спричинює кризу початкової ідеї суверенності»¹³. Коли біженці й мігранти загалом стають основними фігурантами на політичній сцені, доводиться задумуватися, з одного боку, над стабільністю націй-держав, а з іншого – над тими позитивними змінами, які вони спричинюють. Дж.Агамбен стверджує: ми маємо бути свідомі того, що основний політичний суб'єкт сьогодні це біженець, і через нього вочевиднюється кінець націй-держав, традиційних політичних концептів та географічних кордонів¹⁴. Дослідник підкреслює особливість сьогочасного шукача кращої долі: «Сучасні розвинуті країни зіткнулися з проблемою того, що велика маса негромадян (noncitizens), які мають тимчасові права на перебування, не бажають і не можуть отримати громадянство, а також не хочуть та не можуть бути репатрійованими». У такому контексті, вважає Дж.Агамбен, поняття «громадянство» нерелевантне для суспільно-політичної реальності сучасних держав¹⁵.

Особливої уваги заслуговує динаміка змін в інтерпретації міграційних рухів та їх суб'єктів (іммігрантів, вигнанців, експатріантів, біженців). Кожна історична епоха випрацювала власні технології менеджменту мігрантів, а відтак формувала їх образи, що визначалися економічною та політичною логікою і провокували конкретне ставлення місцевого населення. Особливо заполітизований наратив міграції у ХХ ст., коли переміщення людських мас набули величезних масштабів і критично впливали на всі аспекти життя. Риторика загрози імпліцитно пронизувала статистичні дані про новоприбульців, прогнози щодо їх розселення, зайнятості та ін. Чутливість до чужинців набула особливої гостроти після Першої, а згодом ще більше загострилася після Другої світової війни. Виникла потреба дисциплінарного контролю за розміттям людських потоків, що сколихнули світ, контролю, який М.Фуко визначив як біополітику: «Біополітика зосереджена на населенні, на населенні як політичній проблемі, як проблемі, що є водночас науковою й політичною, біологічною та державною»¹⁶. Одним із механізмів біополітики був табір, котрий загалом, і в контек-

¹¹ Bauman Z. Liquid Modernity. – Polity Press, 2000.

¹² Див.: Loscialpo F. "I am an Immigrant": Fashion, Immigration and Frontiers in the Contemporary Trans-global Landscape // Fashion Theory – Journal of Dress Body and Culture. – 2019. – Vol.23. – P.24.

¹³ Agamben G. Means without End: Notes on Politics. – The University of Minnesota Press, 2000. – P.20.1.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid. – P.22.3.

¹⁶ Foucault M. Society Must Be Defended: Lectures at the College de France, 1975–1976 / Ed. by M.Bertani, A.Fontana; transl. by D.Macey. – New York, 2003. – P.245.

сті міграції зокрема, виконував функцію «нового регулятора життєвого порядку»¹⁷. Дж.Агамбен підкреслює, що табір власне позначає той розрив, який виник «між народженням (чистим життям) та нацією-державою», і є новим «біополітичним по-мо-сом» усієї планети¹⁸.

У першій половині минулого століття основна практика націй-держав щодо чужинців зосереджувалася на їх гомогенізації. Ілюстративний тут досвід США, де 1913 р. було представлено програму «стовідсоткової американізації», мета якої полягала у творенні єдиної американської ідентичності, заснованої на метафорі «плавильного тигля». Та вже зовсім скоро політтехнологи того часу усвідомили, що створити єдину націю з величезних потоків мігрантів досить складно. Крім того, боротьба за вільні робочі місця після повернення американських солдатів із Першої світової війни, початкові прояви економічного спаду спровокували негативне ставлення до чужинців. Популярності набувала нативістична ідеологія, яка зрештою акцентувала протистояння між американськими громадянами та новими мігрантами. Тогочасний журналіст, політолог, теоретик расової антропології Т.Л.Стоддарт у праці «Пере-ковування Америки» писав: «Ми, американці, збудували нашу Америку, і саме тому плекаємо її; ніхто не має права звинувачувати нас у тому, що ми намагаємося зберегти “американськість”. Ми оберігаємо її, адже вона “наша”, інші цього не робитимуть, позаяк вона не їхня. Звичайно, чужинець немає підстав любити нашу Америку, і не треба засуджувати його за це»¹⁹. Риторика цієї, як і багатьох інших тодішніх праць, оприявила чутливість до чужинців, які тисячами прибували на острів Свободи. Відповідно, було прийнято антимиграційні акти. Зокрема закон про імміграцію 1924 р., що обмежував приплив мігрантів до США. У короткій історичній рефлексії про Еліс-Айленд Д. Ді Чезаре відстежує рух від ідеї Америки як відкритого простору для всіх охочих розпочати життя спочатку до поступового його закриття. Від заснування митного контролю на цьому острові в 1892 р. заходи щодо обмеження в'їзду мігрантів із роками лише посилювалися. З часом «нація, яка колись прибула на Еліс-Айленд, забула про цю сторінку своєї історії й вирішила практикувати політику суверенітету»²⁰.

Міграція ХХ ст. відбувалася в постійному протистоянні між загальнолюдським правом переселенця рухатися у просторі та правом держави володіти певною територією. Поділ світу на нації-держави увиразнив екзистенційну ситуацію іммігрантів і біженців. Як наголошує Д. Ді Чезаре,

«в очах держави мігрант становить неприпустиму аномалію, аномалію до її (держави) внутрішнього простору й до зовнішнього міжнародного простору, а також стає випробуванням її суверенітету. Мігрант – це не лише той, хто втручається, порушує закон, нелегально перебуває у країні. Ні, вже самою своєю присутністю він підважує принципи, на яких збудована держава, оспорує визначальні для світового порядку сумнівні взаємозв'язки між нацією, землею й державною монополією. Мігрант натякає на можливості іншого планування світу, адже уособлює детериторіалізацію, розкутість руху, автономність перетинів і гібридизацію ідентичності»²¹.

¹⁷ Agamben G. Means without End: Notes on Politics. – P.42.3.

¹⁸ Ibid. – P.44.5.

¹⁹ Stoddard T.L. Re-forging America: The Story of Our Nationhood. – New York, 1927. – P.254.

²⁰ Di Cesare D. Resident Foreigners: A Philosophy of Migration / Transl. by D.Broder. – Polity Press, 2020. – P.9.

²¹ Ibid.

Питання про протистояння між державою й іммігрантом ще раніше озвучили Г.Арендт²² і Дж.Агамбен²³. Зокрема останній, спираючись на ідеї М.Фуко про біополітику та рефлексії Г.Арендт про біженців Другої світової війни, стверджує, що не існує окремого місця для «чистого життя» («bare life») в політичному просторі нації-держави, тож статус біженця має врешті-решт завершитися або натуралізацією, або ж репатріацією. Крім того, загалом, як наголошує Дж.Агамбен, чисте життя не існує, оскільки факт народження вмиль стає фактом національної належності. «Нація-держава – це держава, яка перетворює народження [nascita] (тобто “голе” людське життя – *Авт.*) на основу своєї суверенності»²⁴.

Регулювання міграційних процесів політичними націями-державами, їх безпосереднє втручання зумовлює обмеження індивідуального чи колективного вільного вибору простору. З цих самих причин міграція становить частину політичного дискурсу та біополітики. Традиційно міграційні рухи сприймалися через географічні й політичні кордони, гомогенність корінного населення, тяглість та безперервність культурних традицій. Усі ці надважливі концепти для модерної нації-держави спричинювали формування негативного дискурсу навколо вимушеного географічного переміщення людей. Зіткнення між мігрантом і державою, як підкреслює Д. Ді Чезаре, відбувається тому, що держава становить протилежність до мобільності²⁵. Тож негативна роль міграції набуває особливо чітких обрисів у контексті становлення й функціонування націй-держав. Як зазначає Д. Ді Чезаре, «державоцентричний світогляд завжди виконує регуляторну функцію. Громадяни, тобто ті, хто належать до держави, вважаються тими, хто має прерогативу вирішувати, впустити чи прогнати чужинця, котрий стукає у двері»²⁶. За громадянами залишається також право або визнати мігранта повноправним членом спільноти, або ж наділити його окремим статусом. У кожному разі в контексті нації-держави чужинець це – не запрошений гість, а радше загрозливий зайда.

Держава постає тією перепоною, яка перешкоджає сприймати міграцію в позитивному розрізі. Вона акцентує розмежування між анархією й порядком, законом і беззаконням, кордоном та відкритим простором. На думку Д. Ді Чезаре, філософське осмислення міграції відсутнє у західній традиції через протистояння між державою та мігрантом. «Щойно міграція набуває чітких обрисів і співвідноситься з громадянством, коли чужинець покидає (емігрує) країну і прибуває (іммігрує) в нове місце, вона тут же зникає з горизонту філософії»²⁷. Тривалий час міграція залишалася поза увагою філософів, або ж розглядалася з морально-етичної позиції. Настав час, стверджує Д. Ді Чезаре, деконструювати усталений консолідований підхід до розуміння міграції як чогось негативного й такого, що загрожує нації-державі. Варто відмовитися від осудливого погляду на мігранта та сприймати його як того, хто стає джерелом нового досвіду і збагачення країни поселення. Ця позиція набуває особливої актуальності за часів транскультуралізму.

Сучасні дослідники імміграції критично осмислюють політичні та ідеологічні інтерпретації руху населення і так чи інакше беруть до уваги той факт, що нації-держави стали призмою й точкою відліку для тлумачення переміщення людей. З.Бауман відзначає новий поворот у характері міграційних процесів сучасного

²² Arendt H. The Jewish Writings. – New York, 2007.

²³ Agamben G. Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life. – Stanford University Press, 1998; *Idem.* Means without End: Notes on Politics.

²⁴ Agamben G. Means without End. Notes on Politics. – P.20.1.

²⁵ Di Cesare D. Resident Foreigners: A Philosophy of Migration. – P.11.

²⁶ *Ibid.* – P.12.

²⁷ *Ibid.* – P.17.

світу. Сьогодні динаміка переміщення, на думку дослідника, спричинила те, що населення майже кожної країни це – зібрання діаспор²⁸. При цьому З.Бауман наголошує на важливій тенденції, яка залишилася невідрефлексованою у сучасних працях про міграцію, де переміщення все ще розглядається в бінарній опозиції між простором нації-держави та зовнішнім простором, або ж між тими, які належать, і тими, які прибули. Йдеться про те, як пише З.Бауман, що насправді сьогодні ця різниця не має суттєвого значення, адже для більшості західних націй-держав процес творення колективної національної ідентичності успішно завершився й тому ті, хто прибувають навіть у великій кількості, не загрожують їй. Він стверджує, що на сьогодні більшість держав уже пройшли та залишили позаду період свого державотворення й, відповідно, вже не зацікавлені в тому, щоб «асимілювати» приїжджих чужинців» (а саме примусити їх скинути з себе та позбутися їхніх окремих ідентичностей, щоб «розчинитися» в однорідній масі «місцевих»). Таким чином, найближчим часом умови життя залишатимуться різноманітними, строкатими, калейдоскопічними²⁹.

З іншого боку, важливо зауважити, що у свідомості значної частини громадян західного світу зміни щодо сприйняття чужинців відбуваються повільно. Звичайно, що сьогодні вже не йдеться про відкриті протистояння чи нетолерантність щодо тих, які були змушені покинути рідні краї. Радше маємо практику замаскованої нетерпимості, що закодована під такими упередженими уявленнями про мігрантів, як «невихованих», «неготових інтегруватися», «зневажливих до місцевого населення та його традицій» тощо³⁰. Очевидно, що такі стереотипи мають приховані форми оприявлення, і все ж вони прочитуються обома учасниками міжкультурного діалогу. Для сьогочасних суспільств замість відкритого протистояння та дискримінації настав період нещирого й позірною толерування «іншого» без необхідного для будь-якої комунікативної ситуації визнання.

Дихотомія «ми» та «вони», що властива для формульного розуміння міграційного дискурсу, сьогодні поступово долається обома учасниками процесу. Замість негативної звинувачувальної риторики і протистояння настав час для розпізнання міграції як позитивного фактору взаємозбагачення та співпраці. Така позиція допоможе уникнути багатоміліонного сприйняття «іншого» як загрозового, що легітимізує фізичне й моральне насильство, і навіть збройні конфлікти. Поцінування тих позитивних змін, які приносять із собою мігранти, становить контрдискурс до спрощеного політичного заангажування міграції, у контексті якого вона постає досить часто в негативному світлі. Сьогочасний міграційний поворот спровокований як змінами у самоусвідомленні мігрантів, які відходять від стереотипного уявлення себе як тягара для країни поселення, так і зрушеннями у свідомості місцевого населення, котре поступово змінює настороженість на зацікавленість «іншим» та на його визнання.

Варто наголосити на важливій ролі глобалізації для переосмислення природи міграції. Транснаціональні фінансові корпорації, виникнення яких особливо актуалізувалося після 1945 р., поступово підважували владу окремих національних держав. Із цього приводу Д. Ді Чезаре підсумовує, що влада сьогодні належить міжнародним інституціям і наднаціональним організаціям, які частково перебирають на себе функції держави. Тож гомогенна система націй-держав змінюється, і не останню роль

²⁸ *Bauman Z.* Migration and Identities in the Globalized World. – P.15.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Див.: *Delanty G., Jones P., Wodak R.* Introduction: Migration, Discrimination and Belonging in Europe // *Identity, Belonging and Migration* / Eds. G.Delanty, R.Wodak, P.Jones. – Liverpool University Press, 2011. – P.2.

у цьому відіграє міграція. Глобалізація, міграція, транскультуралізм радикально змінюють сутність сучасного світу. У контексті таких змін Дж.Томлінсон пропонує термін «детериторіалізація», що позначає розмивання меж між культурою і місцем³¹. Про це стверджують і Д.Морлі та К.Робінс, котрі зазначають, що якщо в минулому «культури були марковані й розмежовані у часі та просторі, то сьогодні на зміну фіксованих, унітарних і визначених культурі приходять розуміння флюїдності та взаємопроникнення культурних утворень». Далі дослідники підкреслюють, що «місця вже не визначають основу ідентичності»³². У парадигмі цих цивілізаційних змін мігранти та їхній досвід переміщення стають частиною транскультурної формації сучасності та її дієвцями. Міграція сприяє творенню того, що С.Колеман і К.Маєр називають «уявлені географії» – за аналогією з терміном Б.Андерсена «уявлені спільноти»³³. У таких уявлених просторах зливаються в єдине найвіддаленіші куточки світу й центри метрополій. Вони разом творять нову просторовість мігрантів, де сформоване в одній культурній парадигмі розуміння простору накладається на нові території поселення. Отож маємо рух від усталеного уявлення того, що чужинець належить до аторос, тобто не має власного місця, до створеного ним уявленого простору, уґрунтованого на основі як фізичного, так й уявного подолання кордонів і меж.

За умов транскультуралізму, коли мігранти мають можливість перебувати у віртуальному полі своєї культури через різні соціальні мережі, доступність до інтернет-новин та онлайн продуктів культури, традиційний поділ простору на «свій» і «чужий» втрачає гостроту. Віртуальний простір покинутої країни, у словому полі котрого перебуває мігрант, почасти компенсує відсутність фізичного простору країни поселення. Сьогодні матеріальні практики нової держави перебування та постійний віртуальний зв'язок із Батьківщиною формують суб'єктність чужинців, в якій схрещуються різні культурні пласти та географії. Такі реалії спровокували необхідність реконцептуалізації міграції. Так, у теперішньому дискурсі окрім згаданого вище визначення З.Баумана сучасного світу як зібрання діаспор, маємо такі широковживані терміни, опрацьовані Н.Форутан³⁴ і Р.Бромлі³⁵, як «постіміграція», «постімігранти». Вони сигналізують про новий епістемологічний поворот, у контексті якого міграційні процеси перебувають у центрі переосмислення та переформування.

Відбувається й ревізія поняття «діаспора», яке, на думку П.Вербнер, М.Фуманті, було сформоване теоретиками постколоніалізму та має сильну прив'язку до колективної ідентичності покинутого краю³⁶. Натомість дослідники пропонують перейти від ізольованого статусу діаспор до розуміння їх як складових суспільного й культурного життя країни поселення. Транскультурна ситуація спонукає до того, що розмежування, кордони та окремішні ідентичності поступово втрачають свою актуальність. Взаємопроникнення культур спричинює, серед іншого, потребу розуміти

³¹ Tomlinson J. *Globalization and Culture*. – Cambridge, 1999. – P.141.

³² Morley D., Robins K. *Spaces of Identity: Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*. – London, 1995. – P.87.

³³ Coleman S., Maier K. In, Of, and Beyond Diaspora? Mapping, Migration, and the Production of Space among Nigerian Pentecostals // *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*. – 2010. – Vol.19. – №1. – P.9–31.

³⁴ Foroutan N. Neue Deutsche, Postmigranten und Bindungs-Identitäten: Wer gehört zum neuen Deutschland? // *Aus Politik und Zeitgeschichte*. – 2010. – №46–47. – S.9–15.

³⁵ Bromley R. A Bricolage of Identifications: Storying Postmigrant Belonging // *Journal of Aesthetics & Culture*. – 2017. – Vol.9. – №2. – P.36–44.

³⁶ Werbner P., Fumanti M. The Aesthetics of Diaspora: Ownership and Appropriation // *Ethnos: Journal of Anthropology*. – 2013. – Vol.78. – №2. – P.149–174.

ідентичності мігрантів не ізолювано, а у зв'язку з новими матеріальними й культурними практиками країни поселення.

Осягнення міграції в контексті поділу світу на окремі політичні утворення затьмарює її інші виміри. Зокрема йдеться про те, що рух людських мас у просторі відбувався споконвіку та завдяки йому люди покращували своє матеріальне становище, умови проживання тощо. Міграція давніх кочових племен допомогла їм вижити за складних обставин. Вона ж сприяла поширенню різних способів господарювання, розселенню людей по континентах. Переміщення й мобільність убезпечили спільноти від замкнутості, ізолюваності, що призводять до вичерпаності як духовного, так і матеріального ресурсів. Тож переосмислення міграції поза вузькими рамками політичних утворень XIX–XX ст. відкриває нові горизонти розуміння чужинців, допомагає уникнути стигматизації «іншого» як загрозового чи небезпечного, а натомість стає шляхом до відкриття його внеску в нову спільноту. Ненависть, відроза чи настороженість до мігрантів, що визначали політичну риторику поляризації світу на тих, хто належить, і тих, хто за межами цивілізації, нації чи імперії, стають зрештою пережитком епохи Модерну, за якої ці конструкти формувалися. Сьогодні маємо підстави говорити про міграційний поворот, ознакою котрого є визнання іммігрантів як частини спільноти країни поселення й поцінування їхнього внеску. Тобто вилучення їх із периферійного статусу нації-держави та, відповідно, локалізацію у центр матеріальних і духовних практик транскультурних спільнот сучасності.

REFERENCES

1. Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford University Press.
2. Agamben, G. (2000). *Means without End: Notes on Politics*. The University of Minnesota Press.
3. Arendt, H. (2007). *The Jewish Writings*. New York.
4. Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Polity Press.
5. Bauman, Z. (2010). Migration and Identities in the Globalized World. *REMHU – Revista Interdisciplinar da Mobilidade Humana*, 18, 34, 11–25.
6. Bromley, R. (2017). A Bricolage of Identifications: Storying Postmigrant Belonging. *Journal of Aesthetics & Culture*, 9, 2, 36–44.
7. Castles, S., de Haas, H. & Miller, M.J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Palgrave, Macmillan.
8. Coleman, S. & Maier, K. (2010). In, Of, and Beyond Diaspora? Mapping, Migration, and the Production of Space among Nigerian Pentecostals. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 19, 1, 9–31.
9. Delanty, G., Jones, P., & Wodak, R. (2011). Introduction: Migration, Discrimination and Belonging in Europe. G.Delanty, R.Wodak, & P.Jones (eds.), *Identity, Belonging and Migration*, 1–18. Liverpool University Press.
10. Di Cesare, D. (2020). *Resident Foreigners: A Philosophy of Migration*. Transl. by D.Broder. Polity.
11. Fanon, F. (1967). *Black Skin, White Masks*. Transl. by Ch. Lam Markmann. New York.
12. Foroutan, N. (2010). Neue Deutsche, Postmigranten und Bindungs-Identitäten. Wer gehört zum neuen Deutschland? *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 46-47, 9–15.
13. Foucault, M. (2003). *Society Must Be Defended: Lectures at the College de France, 1975–1976*. Ed. by M.Bertani & A.Fontana. Transl. by D.Macey. New York.
14. Hardt, M. & Negri, A. (2000). *Empire*. Harvard University Press.
15. Krause, J. & Trappe, Th. (2021). *A Short History of Humanity: How Migration Made Us Who We Are*. Ebury Publishing.
16. Livi-Bassi, M. (2012). *Short History of Migration*. Cambridge.
17. Loscialpo, F. (2019). "I am an Immigrant": Fashion, Immigration and Frontiers in the Contemporary Trans-Global Landscape. *Fashion Theory – Journal of Dress Body and Culture*, 23, 619–653.
18. Morley, D. & Robins, K. (1995). *Spaces of Identity: Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*. London.
19. Said, E.V. (2001). *Orientalism*. Per. z anhl. V.Shovkun. Kyiv. [in Ukrainian].
20. Tomlinson, J. (1999). *Globalization and Culture*. Cambridge.
21. Werbner, P. & Fumanti, M. (2013). The Aesthetics of Diaspora: Ownership and Appropriation. *Etnos: Journal of Anthropology*, 78, 2, 149–174.

Mariia SHYMCHYSHYN

Doctor of Philological Sciences (Dr. Hab. in Philology), Professor,
Head of the Department of Theory and History of World Literature,
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine), mshymchyshyn@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4980-3296>

Svitlana CHERNYSHOVA

Candidate of Philological Sciences (Ph. D. in Philology), Docent,
Doctoral Student at Department of Theory and History of World Literature,
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine), sveta.chernyshova@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0284-2001>

Phenomenology of Migration in the Context of the Contemporary Migration Turn

Abstract. The purpose of the article is to divulge today's changes in the phenomenology of migration and migrants, which are closely related to the situation of transculturalism. The aim presupposes the solution of **the following tasks:** to analyze the historical logic of the formation of the migration discourse, to underline the relationship between the imperial as well as the nation-state narratives and migration narratives, to study the dynamics of creation and the emotional context of the image of the migrant, to consider changes in the perception of migration and displacement in the context of transnationalism and globalization. To implement the tasks, **the following methods** have been used: discourse-analysis, comparative-typological, presentism, historical-comparative. To highlight the comparative analysis of modern and contemporary approaches to migration, the authors of the article applied the typology of the movement of human masses proposed by Z. Bauman. **The novelty** of the research lies in the fact that for the first time the idea of the migration turn has been verbalized and the realities of its occurrence have been explained. Changes in the reception of migration can become fundamental for reviewing the historical processes of the movement of human masses, as well as for overcoming the dichotomy between "us" and "them". **Conclusions.** Contemporary migration turn signifies the recognition of immigrants as part of the community of the country of settlement and the appreciation of their contribution. Within these changes we witness their removal from the peripheral status of the nation-state and, accordingly, their localization in the center of material and spiritual practices of today's transcultural communities.

Keywords: migration turn, phenomenology of migration, periodization of migration, identity of migrants, biopolitics.